

ПИТАННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

УДК 341.4

С. Мохончук, Начальник Головного управління юстиції у Харківській області, кандидат юридичних наук, доцент

До проблеми доктринального визначення злочину агресії у міжнародному кримінальному праві

Ідея злочинності агресії та визнання необхідності відповідальності за її вчинення у наш час проклала собі шлях не тільки у моральній, але й у правовій свідомості людства. Стаття 1 Статуту ООН одним із головних напрямів своєї діяльності визначає підтримання миру і безпеки, «стримування актів агресії»¹. Для виконання поставлених задач у світі проводиться політика заборони на ведення агресивних війн, встановлення кримінальної відповідальності до осіб, які планують, розв'язують і здійснюють агресивну війну.

Разом з тим складність проблеми, що висвітлюється в поданій публікації, пояснюється тим, що в міжнародному праві відсутнє загальне визначене поняття агресії як міжнародного злочину. І одним із найбільш гострих питань міжнародного кримінального права є визначення агресії не тільки як міжнародного злочину, а як злочину проти миру, за вчинення якого несуть індивідуальну відповідальність конкретні винні особи. Навіть у Римському Статуті Міжнародного кримінального суду відсутня дефініція ознак агресії як кримінально караного діяння.

На підставі конституційного пріоритету принципів і норм міжнародного права над національним правом, кримінальне право більшості країн, у тому числі й України, ставить за мету як головне завдання — захист глобальних цінностей, які належать усьому людству і насамперед — це забезпечення миру і безпеки людства. Розділ XX Кримінального кодексу України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» регламентує відповідальність за планування, підготовку, розв'язання та ведення агресивної війни та інших злочинів, але недостатня конкретизація складових цього злочину по-

¹ Устав Организации Объединенных Наций от 26 июня 1945 г. //Международное право в документах. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 1997. – С. 15.

роджує багато труднощів у розумінні юридичних ознак складу агресії в національному кримінальному законодавстві.

Теорія кримінального права чітко визначає, що введення в національне кримінальне законодавство новел, що стосуються регламентації злочинів проти людства, і зокрема агресії, є результатом імплементації положень міжнародного права. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним завданням сучасного розвитку національної кримінально-правової науки вбачається вирішення проблем співвідношення міжнародно-правових норм про кримінальну відповідальність за акти агресії (додамо, що злочинність цього діяння вперше сформульована саме в нормах міжнародного права) і відповідних положень національного кримінального законодавства. Більше того, у вітчизняній доктрині кримінального права відсутні об'єднуючі принципи розуміння юридичних ознак складів злочинів, передбачених статтями 436, 437, 438 КК України. У правовому науковому полі відсутнє й одне розуміння міжнародного миру як об'єкта національної кримінально-правової охорони.

Агресія (від лат. *agressio* — нападати) — це індивідуальна чи колективна поведінка, дія, що спрямована на завдання фізичної або психологічної шкоди, збитків або на знищення іншої людини чи групи людей.

Агресія у міжнародному праві — це дія, яка охоплює будь-яке незаконне з точки зору Статуту ООН застосування сили однією державою проти територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації). Найбільш небезпечною формою агресії є застосування збройних сил, озброєний напад однієї країни на іншу.

Поняття «агресія» з позицій міжнародного права повинне містити ознаку ініціативи, що означає застосування будь-якою країною сили першою. Дії країн, які здійснюються як самооборона, якщо при цьому державою і використовуються збройні сили, не вважаються актом агресії. Це поширюється і на колективні дії держав, які застосовуються згідно зі Статутом ООН для підтримання або забезпечення миру і безпеки.

Агресія як злочин проти безпеки людства використовується тільки стосовно міжнародних конфліктів. Внутрішні конфлікти, війни у межах певної країни із позицій міжнародного права не розглядаються як акти агресії.

Слід зазначити, що кількість наукових праць, присвячених вивченню цього феномену з позицій різних соціальних наук, виявленню того,

які види і форми агресивних дій можливі і за яких умов, із другої половини ХХ ст. значно зросла. Причина цього, на наш погляд, не в останню чергу пояснюється спробами через розуміння соціальної, психологічної, правової природи агресії запобігти і стримати дедалі зростаючу кількість актів насильства у світі, і головне, — унеможливити міжнародні озброєні конфлікти, які за умов сучасного розвитку цивілізації здатні винищити людство. Бо зрозуміло, що коли люди нівечать і вбивають інших за допомогою власних рук та різних видів зброї — від ножа до пістолета, це є насильницькі дії, що, як правило, обмежуються незначною територією і не становлять загрози для людства в цілому. Інша справа — застосування сучасних, значно могутніших видів зброї, що може призвести до глобальної цивілізаційної катастрофи. Сьогодні деякі країни мають змогу буквально за декілька годин не залишити на земній кулі жодної живої істоти.

У світлі такої загрози слід зазначити, що насилля, конфлікт, із яких складається агресія, відноситься міжнародним кримінальним правом до найбільш серйозних проблем, які стоять перед людством.

Перші спроби якимось чином на міжнародному рівні надати визначення і закріпити правову заборону агресії можна віднести до 1907 р., коли у ст. 1 Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень був визначений принцип застосування всіх можливих зусиль для того, щоб забезпечити «мирне вирішення міжнародних незгоджень»¹. Якщо проаналізувати подальшу низку міжнародно-правових документів, то можна побачити, що власне людську спільноту до проблеми міжнародного визначення агресії, агресивних дій на міждержавному рівні спонукала насамперед Перша світова війна і ті ганебні явища прояву агресії, які її характеризували: наявність значної кількості військових злочинів, порушення звичаїв війни, негуманне ставлення до цивільного населення, застосування зброї масового знищення (відома іпритна атака) тощо.

За умов антивоєнного руху в преамбулі Статуту Ліги Націй визнавалася необхідність спрямувати міжнародні зусилля на засудження агресії. Зокрема, ст. 11 проголошувала, що будь-яка війна, або загроза війни, що торкається прямо або деяким чином когось із членів Ліги, стосується і Ліги в цілому, а тому остання повинна вжити заходів, які здатні захистити мир націй. Спроби постановки агресивних війн поза законом піднімалися у проекті Договору про взаємодопомогу від

¹ Конвенция о мирном решении международных столкновений // Международное право в документах. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1997. – С. 537–544.

15 серпня 1923 р., у Женевському протоколі про мирне вирішення спорів від 2 жовтня 1924 р. 24 вересня 1927 р. Асамблея Ліги Націй прийняла спеціальну декларацію, де проголошувалося, що всяка агресивна війна є і залишається забороненою і становить міжнародний злочин. Але агресією за буквою Статуту визнавався лише напад, здійснений з її порушенням. Першим реальним кроком на шляху заборони агресії став Паризький пакт 1928 р., який уперше встановив багатосторонні зобов'язання держав про відмову від застосування збройної сили і проголосив, що його учасники «відмовляються у своїх взаємовідносинах від війни як засобу національної політики»¹, а також надалі зобов'язуються вирішувати всі свої суперечки виключно мирним шляхом. На нашу думку, Паризький пакт, безумовно, пішов далі статуту Ліги Націй у цьому питанні, однак його практичне значення для міжнародного миру послаблювалося тим, що ці постанови не були підкріплені ефективною системою санкцій на випадок порушення. Безумовним позитивним результатом прийняття Паризького пакту стала активізація прийняття значної кількості міжнародних двосторонніх договорів країн, де передбачалася взаємна відмова сторін від будь-яких агресивних дій, від участі у подібних діях з боку інших країн, від підтримки агресивних сил, а також встановлювалася система мирних засобів вирішення можливих протиріч.

Конференція з проблем уніфікації кримінального законодавства у Варшаві у 1927 р. прийняла рішення про кримінальну відповідальність за пропаганду агресії — міжнародний делікт, який «обтяжує суспільну совість»². У 1930 р. Спеціальний комітет Ліги Націй з розробки загальної конвенції про розвиток засобів, що попереджають війну, запропонував Асамблеї розглянути питання про можливості боротьби з пропагандою агресії, «вважаючи, що пропаганда агресії проти іноземної держави може створити за певних умов загрозу загальному миру»³. У 1933 р. Юридичний комітет Ліги Націй розробив проект конвенції по боротьбі з агресією, де зазначалося, що держави, які підписали конвенцію, беруть на себе зобов'язання вжити на національному рівні законодавчих заходів для боротьби з прямою і публіч-

¹ Договор об отказе от войны в качестве орудия национальной политики от 27 августа 1928 г. // Международное право в документах. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1997. – С. 554.

² Rappaport E. Le problem de l'unification international du droit penal / E. Rappaport. – Varsovie, 1929. – P. 40.

³ Див.: Трайнин А. Н. Защита мира и уголовный закон / А. Н. Трайнин. – М., 1937. – С. 131.

ною пропагандою, що здійснюється з метою спровокувати держави першими порушити свої міжнародні зобов'язання і здійснити дію, яка становитиме акт агресії.

Тільки після Другої світової війни поняття злочину «пропаганда агресії» ввійшло в міжнародне кримінальне право. Неабияке значення при цьому мала діяльність Нюрнберзького трибуналу, який підтвердив той факт, що агресивна пропаганда займала першочергове місце в арсеналі гітлерівської політики. Один із головних діячів III Рейху Герінг на процесі визнав, що для розв'язання війни важливими були три факти: військові зусилля; економічні заходи і пропаганда¹. А Гітлер у своїй роботі «Майн Кампф» писав, що «за допомогою вмілого і довготривалого застосування пропаганди можна представити народу навіть небо адом і, навпаки, найзлиденніше життя — як рай»².

Третього листопада 1947 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла запропоновану Політичним комітетом Резолюцію «Про заходи, яких необхідно вжити проти пропаганди війни і тих, хто розпалює війни», в якій засуджувалися в будь-якій країні і будь-які форми пропаганди, які б мали за мету створити чи посилити загрозу миру, порушення миру або акт агресії. Генеральна Асамблея ООН запропонувала урядам усіх країн — членів ООН здійснити певні кроки, що допускаються національними законодавствами, для сприяння всіма наявними в їх розпорядженні засобами інформації і пропаганди розбудові дружніх відносин між державами на засадах принципів Статуту ООН³.

Таким чином, принципи міжнародного права, які знайшли відображення у статутах і вироках Нюрнберзького і Токійського трибуналів, були ще раз підтвержені Організацією Об'єднаних Націй.

Науковий інтерес для оцінки і можливого застосування в сучасному національному законодавчому полі його окремих дефініцій має, на нашу думку, прийнятий у СРСР у 1951 р. Закон про захист миру, а у 1958 р. — Закон про кримінальну відповідальність за державні злочини, який передбачав за пропаганду війни в будь-якій формі покарання у вигляді позбавлення волі терміном від трьох до восьми років (ст. 8 Закону). У Законі надавалися визначення і певні оціночні критерії агресії. Проголошувалося, що за своєю юридичною природою пропаганда війни становить один із видів до підбурювання здійснення

¹ Нюрнбергский процесс : сб. материалов в 8-ми т. Т. 4. – М., 1987. – С. 348.

² Там само. Т. 7. – М., 1987. – С. 526.

³ Официальный отчет второй сессии Генеральной Ассамблеи : Резолюция. 1947 г. // Международное право в документах / сост. Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков. – 2-е изд. – М., 1997. – С. 337.

такого тяжкого міжнародного злочину, як агресія. Підбурювання як вид співучасті у злочині за загальним правилом тягне за собою кримінальну відповідальність лише в тому випадку, коли заклик до злочину привів до злочинного результату — до вчинення злочину. Тоді як пропаганда війни як один із видів злочину проти людства тягне за собою кримінальну відповідальність також у випадку, якщо агресія не мала місця. Підбурювання передбачає прямий заклик до вчинення злочину, в той час як пропаганда війни може і не містити прямого заклику до війни. Нарешті підбурювання містить заклик до конкретного злочину, наприклад, вбивства певної особи, а пропаганда агресії матиме місце і в тому випадку, коли в ній відсутній заклик до війни проти певної країни: тут для складу злочину достатньо загального заклику до агресії.

На сесії Спеціального комітету з визначення агресії в системі міжнародних злочинів у 1969 р. обговорювалися окремі проблеми як щодо термінологічного визначення агресії, так і шляхи впливу на країну-агресора та види політичної і матеріальної відповідальності за її здійснення. Саме тут обговорювалося питання про те, що особливістю агресії як небезпечного делікту, що становить міжнародний злочин, є те, що крім самих держав-агресорів відповідальність кримінального характеру несуть і їх керівники.

За здійснення акту агресії за міжнародним правом на державу можуть накладатися найсуворіші санкції, серед яких відповідальність країни-агресора згідно із зобов'язаннями, які накладаються на неї міжнародним договором, учасником якого вона є. У Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. є ст. 75, згідно з якою постанови Конвенції «не торкаються ніяких зобов'язань стосовно договору, які можуть виникати для країн-агресорів у результаті заходів, прийнятих відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй у зв'язку з агресією з боку цих країн»¹. У Декларації про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин і співробітництва між країнами згідно зі Статутом ООН, також підкреслюється: «Агресивна війна є злочином проти миру і тягне відповідальність за міжнародним правом»².

На перший погляд, міжнародною спільнотою досить активно і послідовно засуджувалися акти агресії і вирішувалися питання відповідальності за їх здійснення. Але і в наш час у міжнародному праві ви-

¹ Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г. // Международное право в документах / сост. Н. Т. Блатова, Г. М. Мелков. – 2-е изд. – М., 1997. – С. 52.

² Там само. – С. 556–557.

значення агресії було і залишається одним із найскладніших і невирішених питань. Існуючі пропозиції з цієї проблеми обговорюються і сьогодні, але не мають законодавчого закріплення ні на рівні національних правових систем, ні в системі міжнародного права. Серед основних позицій, які обговорювалися на рівні наукових міжнародних дискусій, можна виокремити дві:

- принцип перерахування агресивних дій, тобто складання їх переліку, — пропозиція СРСР;
- принцип «гнучкої» формули, коли в основу розуміння терміна агресії закладалися так звані «природні критерії», а не «юридичні розбудови», — пропозиція західних країн¹.

Втім країни — учасники дискусії не змогли домовитися, і в результаті було вирішено взагалі не приймати ніякого доктринального визначення поняття «агресія» у міжнародному праві.

Між тим для здійснення глибокого аналізу агресії як міжнародного злочину недостатньо простої регламентації факту наявності такого злочину в міжнародному і національному законодавстві. Спробуємо розглянути його складові і критерії з позицій інших соціальних наук, які методологічно базуються на певних соціально значущих оціночних критеріях. Можливо, саме такий підхід дозволить більш кваліфіковано підійти до вирішення найскладнішої проблеми міжнародного кримінального права — визначення складу злочину агресії. Вважаємо можливим при оцінці злочинів проти миру і безпеки людства запозичити методологічні засади і певні трактування видів агресії, що застосовуються у філософській, психологічній, соціологічній науках і активно у системі загальноправових злочинів. Більше того, проведений аналіз джерел філософсько-психологічного характеру західної наукової думки дозволяє нам відстежити і визначити певні складові, характерні і для такого небезпечного міжнародного злочину, як агресія, і можливі для цілком закономірного використання при його кваліфікації.

Ще у 1961 р. Д. Басс охарактеризував агресію як будь-яку поведінку, що містить загрозу і завдає шкоди іншим². Інше визначення агресії запропоноване такими видатними дослідниками, як Л. Берковіц і С. Фешбах. На їхню думку, щоб та чи інша дія була кваліфікована як агресія, вона повинна включати в себе *намір*, а не просто приводити

¹ Трайнин А. Н. Защита мира и уголовный закон / А. Н. Трайнин ; под общ. ред. Р. А. Руденко. — М., 1969. — С. 336.

² Buss D. M. Strategic individual differences: The evolutionary psychology of selection, evocation, and manipulation / Twins as a tool of behavior genetics. West Sussex, England, 1993. — P. 58.

до наслідків¹. Подібне визначення надає історик науки У. Харту² і відомий психолог Р. Барон³.

У наш час більшість зарубіжних науковців приймають за головне таке визначення: «Агресія — це будь-яка поведінка, спрямована на образження або завдання шкоди іншій живій істоті, що не бажає подібного поводження»⁴. На перший погляд, це визначення є досить простим, але містить деякі особливості, які, на наш погляд, потребують більш глибокого аналізу.

Агресія як поведінка. Насамперед, із правових позицій агресію слід розглядати як модель поведінки, а не як емоцію, мотив або установку. Із психологічних позицій агресія часто асоціюється як негативна емоція — злість, з мотивами — бажання нашкодити або образити, і навіть з негативними установками, такими, наприклад, як расові або етнічні забобони. Втім аналіз соціальної поведінки підтверджує лише той факт, що у реальному міжнародному житті зовсім не обов'язково, щоб агресори ненавиділи тих, на кого вони нападають, часто агресія розв'язується у стані повної холоднокривності. Таким чином, можна констатувати, що негативні емоції, мотиви і установки не завжди провокують прямі нападки на інших, а тому використання терміна «агресія» слід обмежити сферою явно зловмисної поведінки, що призводить до злочинного діяння.

Агресія і намір. У наведеному визначенні термін «агресія» передбачає дії, якими агресор навмисно завдає шкоди своїй жертві. Але введення критерію навмисного завдання шкоди у міжнародному кримінальному праві породжує чимало труднощів. По-перше, це фактор того, що вкладається у поняття «навмисність» дій. Це і сьогодні є предметом наукової дискусії не тільки в галузі міжнародного права, а й серед фахівців у галузі філософії і соціології⁵.

¹ Berkovitz L. The experience of anger as a parallel process in display of impulsive, «angry» aggression / L. Berkovitz // Aggression Theoretical and empirical reviews ; Ed. by R. G. Green E. I. Donnerstein. – Orlando Academic Press, 1983. – Vol. I. – P. 103–133; Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб., 2002. – 512 с.

² Hartup W. The development of aggression / Hartup W., de Witl. Origins of aggression. – The Hague, 1978. – P. 12–21.

³ Baron R. The control of human aggression: A strategy based on incompatible responses / R. Baron // Aggression : Theoretical and empirical reviews. – 1983. – P. 28.

⁴ Берон Р. Агрессия / Р. Берон, Д. Річардсон. – СПб., 1997. – С. 26.

⁵ Bergman M. Psychoanalytic observations on the capacity to love. In Separation-individuation: Essays in Honor of Margaret S. Mahler, ed. M. Devitt & C. Cettlage / M. Bergman. – New York: International Universities Press, 1966. – P. 15–40; Крейхи Б. Социальная психология агрессии / Б. Крейхи. – СПб., 2003. – 336 с.

Іноді намір завдати шкоди установлюється досить просто: агресори самі визнають це. Це характеризує, наприклад, період Другої світової війни, коли керівниками Німеччини чітко проголошувалися агресивні наміри знищити євреїв, циган, перетворити на рабів слов'янські народи тощо. Разом з тим у міжнародних правовідносинах трапляються ситуації, коли наявність або відсутність агресивного наміру встановити набагато складніше.

Але незважаючи на всі труднощі у визначенні агресивного наміру, вважаємо за доцільне все ж залишити цей критерій у випадках термінологічного тлумачення складу злочину і саме з таких причин:

по-перше, якщо б у визначенні не згадувався фактор навмисного завдання шкоди, то необхідно було б і кожне випадкове її спричинення трактувати як факт агресії;

по-друге, якщо виключити обов'язкову наявність наміру з визначення агресії, то всі дії, наприклад миротворчих сил ООН, можна було б трактувати як факт агресії щодо тієї чи іншої країни, де застосовуються миролюбні заходи цієї організації;

по-третє, якщо критерій наміру виключити з визначення агресії, то наприклад, випадок незавдання шкоди необхідно розглядати як агресію, навіть якщо жертві, хоч це і очікувалося, не було завдано шкоди. Саме тому більшість західних учених, які вже згадувалися, визначають агресію не тільки як поведінку, яка призводить до шкоди або завдання збитків іншим, а й будь-які дії, що мають за мету досягнення певних негативних наслідків.

Агресія як заподіяння шкоди. Особливість трактування агресії як злочину проти людства у міжнародному праві є, як уже зазначалося, невизначеною дефініцією. Втім, вчені Роберт Берон і Дебор Річардсон¹ зазначають, що агресивними можна називати тільки дії, які завдають шкоди живим істотам, тільки вони є агресивними за своєю природою. У той же час, на думку філософа і психолога Е. Фромма², під агресією слід розуміти дії, які завдають шкоди не тільки людині або тварині, а й будь-якому неживому об'єкту.

Одним із варіантів дихотомічного розподілу агресії, за Бассом і Хартупом, є агресія ворожа і агресія інструментальна. Розглянемо ці види агресії з позицій кримінально-правової оцінки злочину агресії.

Термін «ворожа агресія», на думку авторів, застосовується у випадках, коли головною метою агресора є заподіяння страждань своїй

¹ Берон Р. Агрессия / Р. Берон, Д. Річардсон. – СПб., 1997. – С. 36.

² Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм ; пер. с нем. Э. Телятниковой. – М., 2006. – С. 64.

жертві. Якщо поглянути на психологічне трактування терміна для визначення складу злочинів проти миру і безпеки людства, то безумовно, насамперед, це той критерій, який є основним при кваліфікації злочинів проти людяності — геноциду, військових злочинів, які характеризуються наявністю фактору знущань над цивільними громадянами і військовими полоненими тощо.

Поняття «інструментальна агресія», навпаки, характеризує випадки, коли агресори здійснюють напад, але не мають намірів завдати шкоди. У цьому випадку, скоріше за все, агресивні дії використовуються як інструмент для здійснення певних бажань. Але в контексті міжнародно-правової оцінки факту агресії цей термін є досить неоднозначним і складним для застосування.

Саме тому Зильманн¹ запропонував замінити «ворожу» і «інструментальну» агресію на «обумовлену подразненням» та «обумовлену спонуканням».

Агресія, «обумовлена подразненням», належить до дій, які починаються насамперед для ліквідації неприємної ситуації або послаблення її шкідливого впливу. Застосування цього критерію правочинне для аналізу, наприклад, агресивних нападів із метою геноциду тощо.

Агресія, «обумовлена спонуканням», належить до дій, які розпочинаються насамперед з метою досягнення різних зовнішніх вигод, певної користі.

Цікавими для дослідження є і терміни, запропоновані вченими К. Доджем і Дж. Койі, які визначають так звану *реактивну* і *проактивну* агресію.

Реактивна агресія передбачає відплату у відповідь на усвідомлену загрозу.

Проактивна агресія породжує поведінку, наприклад, могутньої країни на маленьку і беззахисну (наприклад, приниження, пропагандистський вплив, залякування), спрямовану на отримання певного позитивного результату.

Дослідження К. Доджа і Дж. Койі надали емпіричні докази існування двох різних типів агресії, які відрізняються різними мотиваціями і цілями і, як на нашу думку, можуть використовуватися в системі оцінки злочину агресії у міжнародному праві.

На наш погляд, в контексті дослідження агресії як злочину проти людства необхідним є і застосування певного еволюційного підходу до аналізу її складових. Річ у тім, що агресія не тільки є особливим,

¹ Психология человеческой агрессии : хрестоматия / сост. К. В. Сельченко. – Минск, 2001. – С. 65–69.

самостійним злочином проти людства, а й обов'язковою складовою більшості злочинів проти миру і безпеки. І якщо раніше у міжнародному праві агресією визнавалися напад або загроза нападу, то сьогодні не брати до уваги аспект цивілізаційної загрози від певних дій тієї чи іншої країни просто неможливо. Наприклад, ще років 70–80 тому загроза падіння літака не мала характеру міжнародного злочину. За умов сучасного розвитку цивілізації літак, на борту якого перебуває ядерна, бактеріологічна зброя або просто штами мікробів і вірусів, здатних заподіяти шкоду всім живим істотам землі у випадку незапланованої аварії, тобто без наміру завдати шкоди, може спричинити не виправну шкоду людям, територіям і навіть континентам. Це спонукає до наукового сучасного бачення оціночних критеріїв у контексті розвитку вчення про кримінальну складову злочинів агресії.

Важливе значення має і наукове обґрунтування теоретичного розмежування складу агресії від інших злочинів проти миру і безпеки людства. Це пов'язане з розумінням злочину агресії в міжнародному праві, з одного боку, як злочину, що здійснюється державами, а з другого — як злочину, вчиненого фізичними особами, які несуть відповідальність за міжнародним публічним правом. Подвійна природа злочинів агресії в міжнародному праві базується на неузгодженні юридичних категорій «суб'єкт злочину» і «суб'єкт відповідальності» при здійсненні актів агресії державою (юридичною особою) і відповідно до дій, які збігаються при здійсненні актів агресії фізичними особами.

Таким чином, дослідження доктринального визначення агресії як злочину проти миру і безпеки людства, розробка методики аналізу її складових, застосування при цьому нетрадиційних підходів філософського, соціологічного, психологічного і, звичайно, правового характеру дозволять уніфікувати розуміння складу злочину як у системі національного, так і міжнародного кримінального права.

Мохончук С. К проблеме доктринального определения преступления агрессии в международном уголовном праве

Освещены основные этапы развития понятия агрессии в международном уголовном праве. Анализируются научные попытки разработки оценочных критериев состава агрессии как преступления против мира и безопасности человечества, которые обсуждались на международном уровне на протяжении XX в., но так и завершились наработкой общих принципов и однозначного их толкования.

Ключевые слова: международное уголовное право, международное преступление, преступление агрессии.

Mohonchuk S. The Problem of Definition of Crime of Aggression in International Law

The main stages of development of the terminological determination of aggression in international criminal law have been outlined. The academic attempts to develop the evaluative criteria of aggression as a crime against peace and human security have been analyzed. These attempts have been discussed at the international level during the XX century, but never resulted on conceptual consensus on elaboration of general principles and their uniform interpretation.

Keywords: international criminal law, international crime, crime of aggression.